

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ В ПОЕЗІЇ БОГДАНА КРАВЦІВА

У статті здійснено лінгвістичний аналіз індивідуально-авторських неологізмів у поезії Б. Кравціва; схарактеризовано їх семантику, словотвірні особливості та стилістичну роль.

Ключові слова: *індивідуально-авторський неологізм, стилістична функція, спосіб словотворення.*

В статье осуществлено лингвистический анализ индивидуально-авторских неологизмов в поэзии Б. Кравцова; охарактеризовано их семантику, словообразовательные особенности и стилистическую роль.

Ключевые слова: *индивидуально-авторский неологизм, стилистическая функция, способ словообразования.*

The linguistic analysis of author's neologisms in the poetry by B. Kravciv is implemented in the article; their semantic meanings, word-formation peculiarities and stylistic role have been characterized.

Key words: *individual-author's neologism, stylistic function, word-formation method.*

Вивчення індивідуально-авторських неологізмів – одне з актуальних питань сучасної лінгвістики, адже мова є живою та динамічною системою, що постійно змінюється та розвивається, а мова художньої літератури – багатим джерелом для вивчення цих змін.

Поетична модель світу відображає вищий ступінь словесної творчості, адже для того, щоб створити поетичний текст, автор повинен досконало володіти словом. Досить часто поетична форма ставить перед митцем завдання, що можливо виконати лише через творення індивідуально-авторських неологізмів, які, у свою чергу, не лише збагачують українську мову, а й містять у собі часточку власного світобачення творця, його світогляду та національної самобутності. Тому дослідження авторських неологізмів є ключем до розуміння індивідуального стилю письменника.

Богдан Кравців належить до когорти тих українських поетів, чия творчість більш як півстоліття в Україні була штучно вилучена з літературного процесу і, закономірно, не була об'єктом лінгвістичних студій, через що вивчення художньої мови ХХ ст. не можна було вважати повним і об'єктивним.

Зазначимо, що українське мовознавство стоїть перед необхідністю вивчення внеску кожного визначного письменника в мовотворчий процес. Як справедливо зазначила Г. Вокальчук, «оригінальні лексичні номінації не повинні безслідно зникати для лінгвістики. Багато новотворів потребують того, щоб їх зафіксували – і як факти мовленнєві, і як такі, що дотичні до царини мови» [3, с. 5]. Досліджуючи мовний образ означеного поета, ми доповнюємо картину національного мовно-культурного простору ХХ століття.

Теоретичні основи інноваційних процесів у сучасній українській літературній мові досліджували такі вчені, як Т. К. Черторизька, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Кочерган, О. А. Сербенська, Н.Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, А. К. Мойсієнко, О. А. Стишов, Ж. В. Колоїз, Я. В. Януш, В. П. Ковальов, Д. В. Мазурик, О. М. Турчак, В. А. Чабаненко, Г. М. Вокальчук.

Останнім часом спостерігається також активна лексикографічна фіксація авторських неологізмів, яку здійснюють Г. М. Вокальчук, Н. М. Сологуб, Є. А. Карпіловська, Д. В. Мазурик, Г. М. Віняр, Л. Р. Шпачук, Ж. В. Колоїз, А. М. Нелюба, Л. В. Оліфіренко, Н. А. Адах, Н. В. Гаврилюк, О. Б. Тимочко, В. В. Максимчук.

Метою статті є виявлення формально-семантичних та функціонально-стилістичних особливостей індивідуально-авторських неологізмів у поезії Богдана Кравціва.

На позначення індивідуальних авторських новотворів у науковій літературі існує декілька терміноназв: «індивідуальні слова», «авторські або індивідуально-авторські неологізми», «стилістичні або індивідуально-стилістичні неологізми», «неологізми контексту», «одноразові неологізми», «літературні неологізми», «слова-саморобки», «слова-експромти», «слова-метеори», «неологізми поета або поетичні неологізми», «оказіоналізми» [2, с. 164].

У цій статті будемо використовувати термін «індивідуально-авторські неологізми», адже такі неологізми з'являються в поетичному мовленні тих авторів, які прагнуть надати мові своїх поезій неповторної індивідуальності, а означене поняття найбільш точно характеризує це прагнення.

В енциклопедії «Українська мова» знаходимо наступне визначення цього типу неологізмів: «Незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи мовної норми, що існує лише в певному контексті, в якому воно виникло» [5, с. 432]. Нижче в енциклопедії наголошується на основних особливостях індивідуально-авторських неологізмів: вони зберігають свою новизну, незалежно від реального часу їх утворення, тоді як неологізм може втрачати свою новизну, переходячи до активної чи пасивної лексики; індивідуально-авторські неологізми характеризуються невідтворюваністю та ненормативністю, створюються переважно морфологічними способами словотвору [5, с. 432]. До наведених характеристик варто додати й те, що вони створюються за малопродуктивною

чи взагалі непродуктивною моделлю та не пов'язані системними відношеннями з узуальною лексикою [2, с. 164].

За способом творення індивідуально-авторські неологізми поділяються на лексичні й семантичні. Семантичні неологізми – це нові значення, що з'являються в словах, уже наявних у мові. Лексичні – творяться з наявного в мові матеріалу властивими для даної мови словотвірними способами. У художній літературі переважають саме лексичні новотвори.

Насамперед неологізми покликані виконувати номінативну функцію – називають предмети, явища, процеси навколишньої дійсності, однак у художньому мовленні вони дуже часто виконують і стилістичну функцію – привертають увагу читача до тексту, передають оцінку автора того, про що він говорить [5, с. 432].

Виникнення індивідуально-авторських неологізмів зумовлюється певними обставинами чи ситуацією. Ці слова, як правило, ніколи не претендують на загальнономовний вжиток і пояснюють лише якийсь окремих, єдиний випадок. Серед основних причин виникнення індивідуально-авторських неологізмів – пошуки автором найдосконалішої форми для вираження своїх думок, настроїв, почуттів; потреба у більш виразних, експресивніших словах порівняно з канонічною лексикою; прагнення до оновлення і поетизації мови; намагання оминати трафаретний вислів. Зрідка поява авторських новотворів у поезії диктується необхідністю дотримання певного ритму і рими [1].

Процес творення слів надзвичайно клопіткий, адже кожний новотвір – це відступ від норми. І саме поети, яким характерне відчуття прекрасного, мають творити цю норму. Більшість дослідників неодноразово наголошували на тому, що порушення мовної норми обов'язково повинне бути естетично виправданим [7].

Цікаву думку щодо творення індивідуально-авторських неологізмів висловив дослідник Б. Томашевський: «Неологізми – це такі слова, які створює сам митець, сам поет, письменник не для того, щоб дати їм загальний ужиток, увести їх до загальноновживаної мови, в загальний словник, а для того, щоб читач відчував у процесі сприйняття самого художнього твору, як перед ним народжується нове слово. Неологізм повинен завжди сприйматися як певний винахід саме даного митця, він неповторний. Як тільки починають його повторювати, вводити до загального словника, він втрачає той стилістичний ефект, на який розраховував митець. Митець розраховує на неологізм як на слово, що створюється на очах у читача й виключно для даного контексту» [5, с. 153].

Богдан Кравців належав до тих поетів, які постійно намагалися збагачувати свою мову новотворами. Найчастіше автор використовував індивідуально-авторські неологізми-іменники. Це природно, адже однією з основних функцій іменника є номінативна, тобто здатність називати поняття.

Найбільш продуктивним способом творення іменників, що використовував Кравців, є складання слів або основ.

З огляду на структуру найпростішими індивідуально-авторськими неологізмами у Кравціва є слова, утворені шляхом словоскладання, основна

мета яких – уточнення, доповнення образу. При чому знаходимо як логічно передбачувані неологізми на зразок «барвін-зілля» чи «заметіль-зимниця», так і цілком оригінальні та несподівані – «проскурки-бажання», «виходень-сірома», «сімсот-гілля» тощо. Досить часто серед означених неологізмів зустрічаємо у Кравціва слова з прикметниковим компонентом «зелен». І якщо «зелен-зілля» чи «зелен-квітень» звучать досить передбачувано, то такі новотвори, як «зелен-вино», «зелен-день», «зелен-сік» свідчать про високий рівень мовно-поетичної свідомості поета.

Подібно до словоскладання Б. Кравців часто використовує також основоскладання. У цих словах, як правило, поет застосовує нелогічні, а інколи й протилежні поєднання. Такі лексеми нерідко мають додаткове емоційне навантаження. Найкращими зразками означених неологізмів у Кравціва можемо вважати слова «зимозелень», «зимоцвіт», «квітоліт», «квітоплив», «любослово», «сніголіт», «снігосутінь» тощо.

Доволі часто, але менше порівняно зі складанням, Богдан Кравців вдається й до інших способів словотвору. При цьому він використовує абсолютно різні словотворчі форманти, що не дає можливості прослідкувати певні закономірності. Наприклад, префіксальним способом утворені індивідуально-авторські неологізми «зазелень», «зненависть», «пересправи», «призелень»; суфіксальним – «зеленець», «корняччя», «корчомаччя», «неозорінь», «парість», «розмоленість», «узороччя»; префіксально-суфіксальним – «осніжжя», «прозимінь», «проясень».

Варто відзначити, що характерним для Богдана Кравціва способом творення неологізмів було усікання вже існуючих слів, тобто безафіксийний спосіб. Такі лексеми, як «вигад», «прибаг», «обміть», «омах», «потопт», «сколих», «підшепти», «подзвін», «млія» – це далеко не повний перелік цього типу неологізмів у Богдана Кравціва. При чому це стосується не лише іменників, а й наприклад, прислівників («навкруг», «напривіл»), що передовсім можна пояснити потребами ритму, адже у силабо-тонічній системі віршування дуже важко вживати довгі і складні слова, не порушуючи ритму. Вищезазначене можна підтвердити тим фактом, що абсолютна більшість цих слів є двоскладовою.

У поетичній творчості поет часто стикається не лише з потребою щось назвати, але й описати. Тому з цією метою утворюються індивідуально-авторські неологізми-прикметники.

Як і у випадку з іменниками, більшість прикметників у Богдана Кравціва утворена способом основоскладання. Як правило, ці слова допомагають створити яскраві образи чи передати емоції: позитивні – «буйногривий», «вишневоквітний», «винозорий», «зорелиций», «огнецвітний», «прмінноперстий», «синьозорий», «страснолиций», «сонцерівен» або, навпаки, негативні – «зловіїний», «злодарний», «зломізерний», «злосмертний», «стогидрий».

Рідко трапляються неологізми-прикметники, утворені за допомогою різних словотворчих формантів, – «доостанній», «наверхній», «незглибний», «нарічний».

Дієслова належать до частин мови, що нечасто стають індивідуально-авторськими неологізмами. Переважно такі неологізми творяться за допомогою префіксів, які додають нового значення уже існуючим дієсловам, як наприклад, «вглинати», «заторкнути», «прощезнути», або від іменних частин мови з допомогою суфіксів – «березніти», «вересніти», «правцювати», а також префіксів і суфіксів, як-от «обзеленити», «зосеніти».

Знаходимо серед дієслів у Кравціва також приклад індивідуально-авторського неологізму, утвореного способом словоскладання, – «яснолеліти». У цілому Б. Кравців рідко вдається до творення дієслівних неологізмів.

Слід згадати й про те, що в Богдана Кравціва нерідко зустрічаються неологізми-дієприкметники. Насамперед це пов'язано з тим, що дієприкметники як форма дієслова мають деякі властивості прикметників, тому коли виникає потреба назвати ознаку за дією, у Кравціва з'являються такі новотвори, як «вснований», «неуроєний», «ослизлий», «повростаний», «оспалий», «роз'янтарений», «розпрозорений».

Досить різноманітно серед індивідуально-авторських неологізмів у поета представлені неологізми-прислівники. Тут автор вдається до всіх можливих способів творення, адже в його поезії знаходимо приклади неологізмів, утворених префіксальним («знадовкола», «позагороди»), суфіксальним («пливма»), префіксально-суфіксальним («злюблено», «приостанці») та безафіксним («навкруж», «напривіл») способами.

Слід також відзначити, що лише серед індивідуально-авторських неологізмів-прислівників у Богдана Кравціва зустрічаються трикомпонентні слова – «день-крізь-день», «день-при-днєві», «злото-червоно-зелено».

Окремо варто зазначити, що в Богдана Кравціва є зразки неологізмів-числівників, хоча ця частина мови практично не вживається для творення нових слів. Так, наприклад, у поезії «Інклюз» з'являється неологізм «стосоткротній», а в поезії «Невідомий стрілець» – «стосоттисячний». Очевидно, такий прийом Б. Кравців застосував з метою гіперболізації, щоб у читача склалося переконливіше враження щодо великої чисельності.

Компоненти з числівниками поет охоче використовує для творення авторських неологізмів інших частин мови. Оригінальними є лексеми «сімсотзілля», «семи-гори», «стогидрий», «тричі-три», «стодзвонно».

Поряд з авторськими неологізмами Кравців досить часто намагався наповнювати свої твори застарілими словами та архаїзмами, багато з яких наявні лише в тлумачному словнику Б. Грінченка. Про значення деяких слів («омари», «звяга», «догонь», «навсоння», «одії», «осінка», «отіння», «бушити») можемо здогадуватися лише з контексту.

Не раз причиною творення індивідуально-авторських неологізмів для Кравціва ставала потреба зберігати риму. Наприклад, у поета можна зустріти новотвір «іскрясту» замість «іскристу», «подоліти» – «подолати», «чарівкий» – «чарівний». З цією ж метою, а також з метою підтримки ритму автор дуже часто використовував ненормативні наголоси.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що обсяг індивідуально-авторських неологізмів у поезії Богдана Кравціва надзвичайно широкий та

різноманітний. Вдалося виділити 124 оригінальних індивідуально-авторських неологізми, багато з яких поет вживає не один раз. Упродовж життя автор багато працював над своїм поетичним мовленням, тому у віршах ранніх його збірок індивідуально-авторських неологізмів набагато менше, ніж у «зрілих». Також у пізніших його збірках ці неологізми стають вишуканішими і досконалішими. Проаналізувавши індивідуально-авторські неологізми Богдана Кравціва, приходимо до висновку, що маємо справу з поетом, який не боявся експериментувати зі словом, приділяв особливу увагу власній мовотворчості, активно шукав нові способи вираження власних думок, чим вніс свій вклад у розвиток не лише поезії, а й української художньої мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богуцька Г. Авторські неологізми у творах Олеся Гончара [Електронний ресурс] / Г. Богуцька, Є. Регушевський, М. Разумейко. – Режим доступу : <http://kulturamov.uiv.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine51-6.pdf>.

2. Бойченко Л. М. Оказіоналізми як елементи поетичної моделі світу / Л. М. Бойченко // Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання. – Суми, 2002. – С. 163-169.

3. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія] / Г. М. Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. – Рівне : Науково-видав. центр «Перспектива», 2004. – 524 с.

4. Кравців Б. Зібрані твори. Т. 1. Поезія / Б. Кравців ; упоряд. Б. Бойчук ; іл. Л. Гуцалюк. – Нью-Йорк : В-во Нью-Йоркської групи. – 380 с.

5. Пустовіт Л. О. Оказіоналізм / Л. О. Пустовіт, Н. Ф. Клименко // Українська мова : енциклопедія. – Вид. 2-е – К. : Вид.-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 432-433.

6. Ференц Н. С. Основи літературознавства : підручник / Н. С. Ференц. – К. : Знання, 2011. – 431 с.

7. Хмельовська О. Ю. Авторські неологізми в сучасному літературному дискурсі [Електронний ресурс] / О. Ю. Хмельовська. – Режим доступу : <http://journalib.uiv.kiev.ua/index.php?act=article&article=1974>.

Дата надходження до редакції: 20. 09. 2013 р.